

۱۱ می ۲۰۱۴

داکتر سید عبدالله کاظم

یادی از ملکه ثریا مادر معنوی نسل پیشتاز زن افغان

(روز فرخند مادر را به همه مادران امروز و فردای کشور صمیمانه تبریک و تهنیت می‌گوییم)

درفر هنگ کهن ما به «معلم» مقام «پدر معنوی» را میدهند و این مقام شایسته همه کسانی است که در راه اعتلای علم و معارف به نحوی خدمت کرده و میراثی از خود بجا گذاشته اند که اخلاقی از آن فیض می‌برند و راه او را نسل به نسل تعقیب میدارند. اگر به گذشته ای نهضت زنان کشور و به تلاش زنان و دختران وطن در راه کسب علم و دانش در طی چند دهه اخیر نگاه مختصر اندازیم، درمی‌یابیم که این شمع فروزان با وجود نشیب و فراز های فراوان مرهون فدا کاری یک زن قهرمان کشور است که با شهامت و شجاعت زاید الوصف دریچه علم و دانش را در یک محیط نامساعد و مملو از تاریکی های عنعنوی بار اول در تاریخ کشور به روی زنان افغان گشود. این زن را به حق میتوان بانی نهضت زن در کشور و مادر معنوی همه زنان کشور دانست که از آنوقت تا امروز به مکتب رفته و دانش آموخته اند و نیز از فیض دانش راه خود را در سهمگیری فعال اجتماعی بیرون از منزل باز کرده اند. این زن نامدار کسی دیگر نیست جز ملکه ثریا.

ملکه ثریا سومین دختر علامه محمود طرزی است که در سال ۱۲۷۶ ش (۱۸۹۷) در صالحیه دمشق (شام) پا بعرصه وجود گذاشت و به سن شش سالگی در سال ۱۲۸۱ ش (۱۹۰۷) به معیت فامیل خود به افغانستان آمد. از آنجائیکه علیا حضرت مادر شاه امان الله غازی با مادر محمود طرزی قرابت قومی داشت و طرزی نیز یک شخصیت بزرگوار بود، بزودی فضای روابط خانوادگی بین آنها گرمتر شد و در نهایت به ازدواج دو شهزاده با دو دختر طرزی انجامید.

شهزاده امان الله (عین الدوله) به خواهش خود و موافقه والدین به سن ۲۳ سالگی از ثریا طرزی (۱۷ ساله) طلب ازدواج کرد و عروسی شان بتاریخ ۱۹ عقرب ۱۲۹۳ ش در قصر شهر آرا در کابل برگزار شد. ثریا نخست به «شهزاده خانم» و بعد از رسیدن شوهرش به مقام سلطنت (۱۲۹۷ ش) به «شاه خانم» و درلویه جرگه ۱۳۰۷ رسماً ملقب به «ملکه ثریا» گردید. حاصل ازدواج ملکه با شاه امان الله دو پسر و جمعیاً هفت دختر بود که همه با پدر و مادر بعد از سقوط سلطنت به ایتالیا مهاجر شدند و همه در آنجا ازدواج کردند. ملکه ثریا در ماه ثور ۱۳۴۸ ش به عمر ۷۲ سالگی در روم وفات کرد و جنازه این علمبردار نهضت زنان به افغانستان انتقال یافت و در جلال آباد در جوار همسرش بخاک سپرده شد.

ملکه ثریا از بدو طفولیت در دامان بردانش پدر و مادر (اسما رسمیه که از اهل شام بود و در کابل به بی بی شامی شهرت داشت) تربیت یافت و زن سخنور، مردم دوست، با شهامت، دراک و متین و باوقار بار آمد که این خصلت ها را در طول سلطنت شوهر و بعداً در ایام مهاجرت با صبر و قناعت به اثبات رسانید. او خودش شیفته تر از شوهر، عاشق تجدد و نوآوریها بود، مخصوصاً وضع زنان افغانستان که زیر بار چادری و در حصار خانه ها، بدون دسترسی به علم و دانش اسیر اراده مردان خود بودند، او را بیش از هر چیز دیگر رنج میداد. افکار میهن دوستانه و تجددگرایانه پدر، رهنمای بزرگ او در مبارزه علیه قیمومیت زن در افغانستان بود که سجایای نیکو و میراث پر بار این زن قهرمان برای نسل های بعدی را نمیتوان در این مختصر گنجانید، ولی در اینجا از ذکر مختصر کارنامه های او در ساحه معارف زنان کشور به مناسبت روز فرخند مادر بسنده میکنم:

ملکه ثریا با حمایت شوهر دانش پرور خود شاه امان الله غازی در سال ۱۲۹۹ شمسی (۱۹۲۰) یک اداره را بنام «نظارت معارف» تشکیل کرد و سپس پروگرام درسی نسوان را توسط «انجمن علمیه» رویدست گرفت که در ختم

د پانو شمیره: له ۱ تر ۴

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

پاڼونه: د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په خیر و لولئ

همان سال با تأسیس اولین مکتب نسوان در افغانستان بنام «مکتب مستورات»، برای نخستین بار دروازه تحصیل و تعلیم به روی زن افغان باز گردید. ملکه ثریا در این مکتب بعنوان «مفتشه» و مادرش (اسماً رسمیه - خانم علامه محمود طرزی) مدیره مکتب و خواهرش (خیریه خانم معین السلطنه) به حیث معاونه مکتب ایفای وظیفه میکردند. این مکتب بیرون قصر شاهی در ناحیه شهراراً واقع بود که بیشترین شاگردان آنرا در سال اول (در حدود ۵۰ نفر) دختران خاندان شاهی تشکیل میدادند و معلمه های اولی این مکتب آنعده خانمهایی بودند که در خانه سواد خواندن و نوشتن را آموخته و قدری از علوم دینی و ادبی را فرا گرفته بودند.

در مدت کوتاه شاگردان مکتب چنان افزایش کرد که در پنج صنف ابتدائی تقسیم شدند و مکتب نیز بیک عمارت بزرگتر در قلب شهر مسما به «ده افغانان» در نزدیک محل مشهور به «حوض مرغابی ها» و در یک عمارت بزرگ بنام «گلستان سرای» که از طرف «بویوجان» ملکه امیر عبدالرحمن خان به مکتب اهدا شده بود، نقل مکان کرد. با افزایش سریع تعداد شاگردان این مکتب اداره آن نیز انکشاف نمود و دو خانم از عمو زاده های ملکه بنامهای بلیس - به حیث مدیره و روح افزا - به حیث کاتبه «منشیه» متکفل امور آن شدند.

خانم می اسکنازی (فرانسوی) در رساله کوچک تحقیقاتی خود زیر عنوان «زنان افغان - تعلیم و فعالیت های اجتماعی در عصر امانی ۱۹۱۹ - ۱۹۲۹» اسمای نخستین معلمان داخلی و خارجی این مکتب را ذکر کرده که بخاطر قدرانی از این مریبان پیشتاز نسوان به معرفی مختصر شان برای نسل جوان کشور می پردازم:

- مریم (صبیه عبدالباقی خان اهل سرخاب میمنه) معلمه دری و تاریخ (سابق معلمه حرم شاهی)،
- حمیرا (صبیه پروفیسور غلام محمدخان میمنگی رسام شهیر کشور)،
- آمتنه الرسول (والده میر غلام حضرت شایق جمال) معلمه دری،
- فاطمه معلمه دری،
- خدیجه (دختر عموی ملکه) معلمه خیاطی و موسیقی،
- عایشه ملقب به بی بی خوری معلمه قرآن مجید و دینیات،
- بی بی خاجو و بی بی کو معلمه های آشپزی،
- از جمله معلمه های خارجی:
- عادلہ حیدر (از ترکیه - همسر یکی از صاحبمنصبان اردو)،
- خانم ایفن (از جرمنی - همسر مدیر مکتب جدید امانی) معلمه آشپزی و تدبیر منزل،
- خانم الف خان (؟)،
- خانم کولین (سوئسی) معلمه دربار و
- یک تعداد خانم های هندی که همسران مهاجران هندی مقیم کابل بودند.

ناگفته نماند که گاه گاه شاه امان الله نیز به مکتب رفته و با استفاده از اصول خود بنام «اصول غازی» به تدریس زبان دری می پرداخت و نیز یک عده بزرگان دیگر از جمله: پروفیسور غلام محمد میمنگی، صوفی عبدالحق بیتاب (ملک الشعرا)، قاری عبدالله (ملک الشعرا) فیض محمد زکریا (بعداً وزیر معارف و وزیر خارجه)، سیدجمال الدین (هندی) و محمد عزیز نادر به حیث معلمان مرد در آن مکتب تدریس میکردند.

در این ارتباط قابل ذکر میدانم که از یک اعلامیه شاهی مزین به امضای ملکه ثریا که اصل آن در آرشیف ملی افغانستان (سند شماره ۱۹۷، ۳۷) موجود است، مطالبی را اقتباس نمایم تا بر نهضت معارف نسوان در آنوقت روشنی بیشتر انداخته شود. در این اعلامیه بعد از یک مقدمه طولانی مبنی بر لزوم «منطقی و قانونی» تعلیم زنان بخصوص در دین مقدس اسلام خطاب به خواهران عزیز، ساکنین شهر کابل و حومه چنین آمده است:

«در پاسخ بیک ضرورت عاجل، سال گذشته دو مکتب دخترانه یکی مکتب مستورات دسرای علیا و دیگری مکتب عصمت در قلعه باقر خان [محلکه اکنون شفاخانه مستورات در قسمت اول جاده میوند قرار دارد] تأسیس شدند که اولی کمی دورتر از شهر و دومی کوچک بود. لذا تصمیم گرفته شد تا هر دو مکتب یکجا شده و در گلستان سرای جاگزین شوند که اتاقهای فراوان برای بیش از ۸۰۰ شاگرد دارد. بدین ترتیب متعلمه ها میتوانند در یک محل درس بخوانند و از لباس، غذا، چادر و کتاب که از طرف دولت تهیه میگردد، بصورت مساوی استفاده نمایند. یک عده

د پانوی شمیره: له ۲ تر ۴

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلپیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله لیکنه له رالیولو مخکي په خیر و لولی

معلمان داخلی و خارجی به آنها در ساحه اقتصاد خانواده، تربیه طفل، خیاطی، بافت و آشپزی درس میدهند. این مکاتب برای تدریس دختران بین سنین ۶ تا ۱۰ ساله اختصاص دارند. برای خانمهای بزرگتر مکاتب مسلکی جهت تعلیم آنها در رشته آشپزی، خیاطی و ساختن گلهای مصنوعی تأسیس شده است. هدف این مکاتب رهائی زنان از وابستگی اقتصادی شوهران شان و کمک به اقتصاد فامیل میباشد. در سال ۱۳۰۱ شاگردان نمبر اول، دوم و سوم این مکاتب موفق به دریافت جوایز ۱۰۰۰ روپیه، ۷۰۰ روپیه و ۴۰۰ روپیه خواهند شد که البته اول نمبر عمومی جایزه ۱۵۰۰ روپیه را دریافت خواهد کرد. مکتب مسلکی «صنایع انائییه» نیز در گلستان سرای به فعالیت شروع خواهد کرد... معلمین با معاش لازم استخدام میشوند... هدف این اعلامیه اطلاع به کسانی است که خواهان شمول در مکتب مستورات و یا مکتب صنایع انائییه باشند و همچنان کسانیکه بخواهند به حیث معلم در آنجا ایفای وظیف کنند، درخواست های خود را با مختصر سوانح به مدیره مکتب مستورات بسپارند. در این مرحله شاگردان به چند صنف به اساس سویه شان تقسیم خواهند شد». (پایان اعلامیه)

در ذیل اعلامیه «ناظر مکاتب زنان، ملکه ثریا» امضا کرده است. (این متن شاید با متن اصلی اعلامیه از نظر کلمات کمی فرق داشته باشد، زیرا از متن انگلیسی ترجمه شده و در کتاب «زنان افغان زیر فشار عنعنه و تجدد» از این قلم، صفحه ۱۶۸ درج میباشد)

به روان پاک این زن قهرمان و همه معلمه های پیشتاز آن عصر اتحاف دعا کرده و به پاس این خدمت تاریخی برای همه شان بهشت برین را خواهانم.

د پانو شمیره: له ۳ تر ۴

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلپکنی د لیکنيزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولئ

محرمه اسماء رسميه خانم علامه محمود طرزي

د پاڼو شميره: له ۴ تر ۴

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په خیر و لولئ